

PÉCSI KATALIN

Egy szamizdatban kallódó remekmű feltámadása

Megdöbbentő olvasmány a cseh Jiri Weil regénye, s nem csupán tartalmánál fogva az – nemcsak az iszonyat minden mást elnyomó érzése miatt, mely a történetből árad –, hanem mert annyira más, mint a holocaust-regények zöme. Weil könyve nem közvetlen tanúságtétel, nem dokumentáció. Az üldözés koráról és az elnyomásról szól, ám féltetve történelmi ismereteket, nagy emóciókat és indulatokat, a regény elemi eszközöket használ, amikor Jiri Weil gyűlöletét közvetíti a totális hatalom, a náciizmus iránt, és szánalmát az áldozatok iránt. Weil olyan ténszerűen-akkurátusan és szenttelenül ír, mint egy jó újságíró; narrátor főhőse olyan földhözragadt és önelégült praktikizmussal adja elő mindennapi életének banális részleteit, mintha a sikeresen véghez vitt napi rutin már önmagában diadalmaskodhatna a sárga csillag, a behívók és a transzportok fenyegető világa felett.

Ha tömören akarnánk jellemezni Jiri Weil regényét, így parafrazálhatnánk a címét: „Kafkai vízió – sárga csillaggal”. Az író nyilvánvalóan saját élményeit dolgozta regényévé; a valós idő és színhely: bizonyára Prága, a német megszállás alatt. A regény a totális hatalom rémképét idézi elénk, ám elbeszélőként Weil tartózkodik a valós koordináták megnevezésétől: a történetben nem esik szó zsidókról, haláltáborokról vagy akár csak német megszállókról. A szerző maga is elrejtőzik az olvasó elől, csakis Josef Roubicek, az elbocsátott banktisztviselő ténszerű beszámolóját halljuk, tőle pedig mi sem áll távolabb, mint a pátosz, a retorika vagy az érzélgősség. Roubicek nem tesz mást, mint hogy egyszerűen dokumentálja a mindennapjait érintő, apró változásokat, melyek minden kétséget kizáróan, napról napra közelebb hozzák az elkerülhetetlen horrort.

Roubicek képzeletben leveleket fogalmaz hajdani kedvesének, Ruzenának, aki még időben elmenekült a városból; később, amikor a Ruzena- emlékek halványra fakulnak, már csak egy mellé szegődött macskához beszél. A regény cselekménye: maga a cselekménytelenség. Roubicek érzelmeit kikapcsolva, rezignált közönyösségbe burkolózva igyekszik véghezvinni napi feladatait: amíg megszokott rituáléi változatlanok, megmarad reménye a másnapra is. A változatlan és az állandósulás az eseményekben, valamint a főhős apatikussága nem csupán a regény tárgya Weilnél, hanem esztétikai rendezőelv is.

A történet során a külvilág mind fenyegetőbbé válik, és Roubicek apró örömei is fogyóban vannak. Ahogy telik az idő, mind kevesebbet mélézik múltján, és egyáltalán nem foglalkozik a jövővel; megátalkodottan nem akar távolabb nézni a fűtetlen lakás, avagy a temetői munka aktuális tennivalóinál. A „sorstalanság” állapotába merevedik, lefeslik róla múlt és jövő egyaránt. Ez az egyfelől gyermekien naiv, másfelől, ha úgy tetszik, bornírt attitűd a Weil-regény koherens szöveté-

ben tökéletesen elfogadhatóvá válik, mert a feltartóztathatatlanság halálgépezettel szemben csakis e Roubicek-féle, apró-cseprő, gépies rutintevékenységek nyújthatnak valamiféle – lelki – menedéket. A Weil-regény a minimális létre redukált hőisével és az elbeszélés emócióktól mentes, célratörő stílusával mintha a pszichológus Bruno Bettelheim megfigyeléseit erősítené meg: „Az önérdek azt kívánja, hogy az ember annyira redukálja a szorongását, amennyire csak képes rá” – írja saját légertapasztalatai alapján; „ebből is adódik, hogy a foglyok személyisége alapvető változáson megy át a koncentrációs táborban”.¹

A regény legfontosabb mozzanata: a főhős mohó kommunikációkényszersze. Élete minden téren a minimumra redukálódott, ám Roubicek mindvégig nem adja fel az igényét, hogy regisztrálja, dokumentálja a vele történeteket. Ez a kommunikáció azonban paradox módon valósul meg. A történet során hősiünk összesen két emberrel kerül közelebbi kapcsolatba, ám mindvégig passzív marad e kapcsolataiban, csupán meghallgatja a másikat. Maga csakis néma monológjaiban nyílik meg. A képzeletbeli leveleknek, majd a macskával folytatott beszélgetéseknek köszönhetően Roubicek, mint egy életmentő övbe, saját objektivitásába kapaszkodik, épen tartva személyiségét a horroresemények dezintegráló hatásától. „Ha megpróbálok objektív lenni – mondja Bettelheim –, akkor intellektuálisan védekezem a rajtam eluralkodó, mélységesen felkavaró, zavaró érzelmek ellen.”²

* * *

Jiri Weil regénye, melyet az Egyesült Államokban 1989-ben adtak ki *Life with a Star* címen, közvetlenül a háború után jelent meg először, Prágában. Íróársai akkor a könyvet hevesen bírálták, „szürrealista” és „egzisztencialista” jelzővel illették; szerzőjét kizárták az Írószövetségből – előzőleg már a Kommunista Pártból is –, kéziratái évtizedekig kiadatlanok maradtak. Mégis, kelet-európai írástudók egész nemzedéke tekinti Weilt mesterének, köztük Danilo Kiš és Milan Kundera. 1959-ben halt meg, miután élete utolsó éveiben végre állást kaphatott a prágai Zsidó Múzeumban. Jiri Weil amerikai felfedezése Philip Roth lelkes közbenjárásának és értő előszavának köszönhető.

* * *

Az Amerikai Alapítványi Iskola gimnazista diákjai ez év januárjában műfordítás versenyen vettek részt; a pályamunka a *Life with a Star* első fejezete volt. A jelíges pályázatokból a zsűri-negyed tartott díjazásra méltónak, ezek közül olvashatják most „Bukner Szigfrid” (Benő Gabriella, 16 éves) fordítását.

¹ Bruno Bettelheim: *Surviving and other Essays*. N.Y. Knopf. 1979. 41. o. (ford. P. K.)

² ugyanott: 16. o.